

Av de 42 ristningarna inom häradet äro 9 helt förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 952—955, 972, 977, 981, 984 och 986. Av en bland dessa (U 981) finnes icke någon avbildning bevarad. Av ytterligare 4 finnas endast fragment i behåll: U 958, 959, 968 och 980. Det återstår sålunda för närvarande 33 ristningar. Fyra av dessa äro såsom nämnt numera endast fragment men funnos på 1600-talet i fullständigare skick.

Av de 42 ristningarna äro några kända endast som fragment: U 960, 965—967, 982 eller i starkt stympat skick: U 962, 963 och 973, sammanlagt 8 stycken. Ett av dessa (U 966) innehåller endast ornament, inga runor. Om ytterligare frånräknas de fyra förut nämnda fragmenten av tidigare kända ristningar, finns det följaktligen inom häradet 32 fullständigt (eller åtminstone nära nog fullständigt) bevarade ristningar. Av dessa innehåller en (U 979) endast ornamentik, inga runor. En av runstenarna (U 983) är försedd med en inskrift, som icke är språkligt tydlig.

I Vaksala härad finnes en runristning utförd på en berghäll (U 979) och en (U 956) på ett större flyttblock, som knappast har blivit av människohand fört till den plats, där det nu ligger.

Drygt hälften, eller närmare bestämt 22, av de 42 runristningarna voro kända av Bureus. Hälften av dessa hade han själv undersökt, nämligen följande 11: U 945, 947, 948, 952, 954, 959, 961, 963, 979, 981, 986. Inskrifterna på ytterligare lika många hade han fått av sin medhjälpare Rhezelius: U 950, 951, 955—958, 968—971, 984. Därtill kommer en (U 962), som endast finnes upptagen i Rhezelius' samlingar.

Genom *Ransakningarna* blevo ännu 7 runristningar kända, nämligen U 946, 964, 965, 974, 976, 977 och 985. I Peringskiölds *Monumenta* (1710) ha tillkommit 4, nämligen U 960, 972, 978 och 980. Sammanlagt 34 ristningar i Vaksala härad ha sålunda varit kända av 1600-talets fornforskning. Av dessa äro 32 avbildade i *Bautil*¹. Där saknas nämligen U 965 och U 981; av den senare har överhuvud taget ingen avbildning blivit bevarad. — Samma 32 ristningar jämte ytterligare en (U 981) äro förtecknade i Liljegrens *Runurkunder* (L 184—215, 1553).

Under 1800-talet ha 6 nya runristningar kommit i dagen inom området: U 953, 966, 967, 973, 975 och 982, under 1900-talet 2: U 949 och 983.

945. Danmarks kyrka.

Pl. 12.

Litteratur: B 410, L 204. J. Bureus, Fa 6 s. 67 n:r 104 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 78, Fa 1 s. 18; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 274; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 78, *Acta Literaria Sveciae* 2 (1725—29), s. 213; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 244; *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); UFT h. 7 (1878), s. 35; Skrivelse från Riksantikvarien H. Hildebrand till K. B. i Uppsala län ¹⁶/₁₀ 1890 och svar från denne ²⁷/₁₀ 1890 (ATA); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 80; O. v. Friesen, *Runorna* (1933), s. 221; *Fornminnesinventering i Danmarks sn 1937—38* (G. A. Hellman m. fl., ATA); Skrivelse till Riksantikvarien av E. Wessén ¹⁵/₈ 1951 (ATA); Rapport till Riksantikvarien av S. B. F. Jansson 1951 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F 12 n:r 101); J. Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 35); osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 410.

Runstenen står sedan hösten 1951 rest på kyrkogården, 6 m. NNÖ om västra kyrkogårdsgången, 5 m. NV om tornets nordvästra hörn. Ristningsytan är vänd åt SV.

Runstenen fanns enligt Bureus »I Danmarkz Kyrkedörr» (Fa 6). I *Ransakningarna* uppges (av länsmannen Anders Pehrsson Rox), att en påskriven sten låg i »Kyrkian under stoore dören». Peringskiöld (1710) har en fullständigare uppgift: »I Danmarks Kyrkiodör innom Wåken-

¹ B 380, 382—413. B 380 och 382 återge samma runsten; likaså B 399 och 401. Å andra sidan ha två olika stenar (U 952 och 956) i *Bautil* av misstag erhållit samma nummer.

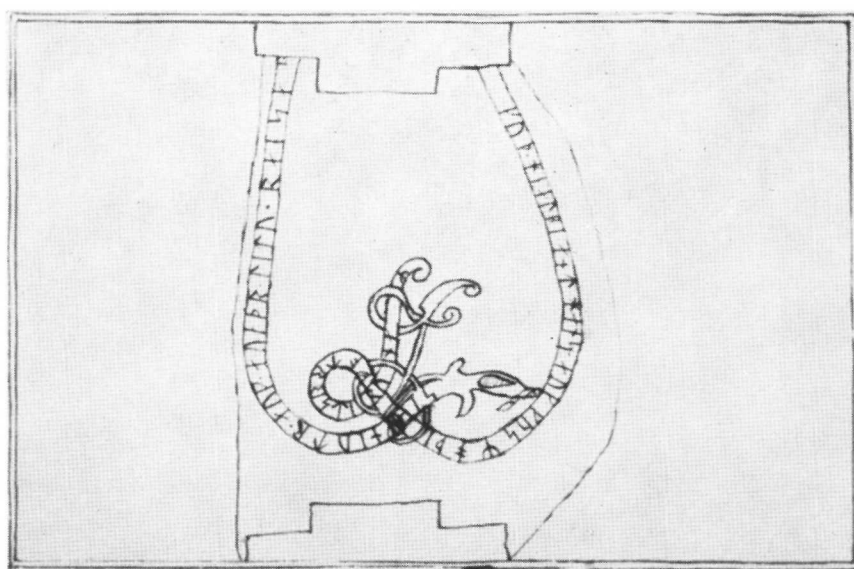

Fig. 24. U 945. Danmarks kyrka. Efter teckning av Rhezelius.

huset, visar sig en stor och slät Runesten, som wid första Christendoms tiden varit vthhuggin, och vnder bar Himmel vprester, men wid Kyrkians anläggning (åhr 1161) til tryskelsten så owuligt vnder muren inlagder, at then dödas namn är oss aldeles förhullit.» Av bilden framgår, att stenen låg som tröskelsten i själva dörröppningen, med toppen och foten inkilade under pelarna å ömse sidor. Toppen var vänd åt V och fotstycket åt Ö. B 410: »Kyrkodörren»; L 204: »I kyrkodörren». — O. Celsius fann runstenen på samma plats, när han den 21 febr. 1726 undersökte inskriften: »In paroecia Danmark, et templi limine». Celsius var den siste runforskare under mer än 200 år, som har sett den märkliga runstenen. Någon gång under 1700-talets senare del eller början av 1800-talet blev vapenhuset på kyrkans s. sida borttaget, och dörren till kyrkan fylldes igen. Runstenen kom därigenom att ligga inne i själva kyrkväggen, otillgänglig med undantag av en kant, som sköt fram inåt kyrkan. I kyrkoinventariet 1829 meddelas, att stenen »är i sjelfva kyrkmuren inlaggd och blott till en liten del synlig, sedan kyrkodörren blifvit igenmurad och Wapenhuset borttaget». I *UFT* h. 7 (1878) säges, icke fullt riktigt, att stenen nu är »i södra väggen inne i kyrkan dold af bänkar». Vid kyrkans restaurering efter branden 1889 blev stenen skadad: den från kyrkväggen utskjutande delen blev avslagen och väggen jämnad.

Från denna händelse kvarlevde emellertid en tradition om att en runsten skulle finnas i kyrkmuren. Omkring 1940 utpekade kyrkovärden Pettersson i Danmarks by för antikvarien Sven B. F. Jansson en sten i kyrkans grund på södra yttersidan som den gamla runstenen. Läget var alldeles det riktiga för den ursprungliga ingången från vapenhuset till kyrkan, 10 m. Ö om tornets sydvästra hörn. En kant av stenen, omkring 1 dm. brett, stack fram utanför muren. Då emellertid icke någon del av ristningen var synlig, ville man t. v. icke yrka på stenens framtagande. Det år 1889 avkilade stycket var försvunnet och antogs vara förstört. Vid ett besök i Danmarks kyrka sommaren 1951 iakttog emellertid antikvarien G. A. Hellman ett runstensfragment, liggande i en vedskrubbe t. v. i vapenhuset. Det hade varit täckt av kyrkans vedförråd och vid de tider, då detta var relativt tömt, av tjocka lager av bark och annat skräp. Därför hade det länge undgått uppmärksamheten. Det visade sig vara det avkilade stycket av runstenen U 945, som sålunda kommit till rätta. Fragmentet var av alldeles samma tjocklek som den utpekade stenen i kyrkväggen och av samma gryt och färgskiftning. Det innehöll en rätt avsevärd del

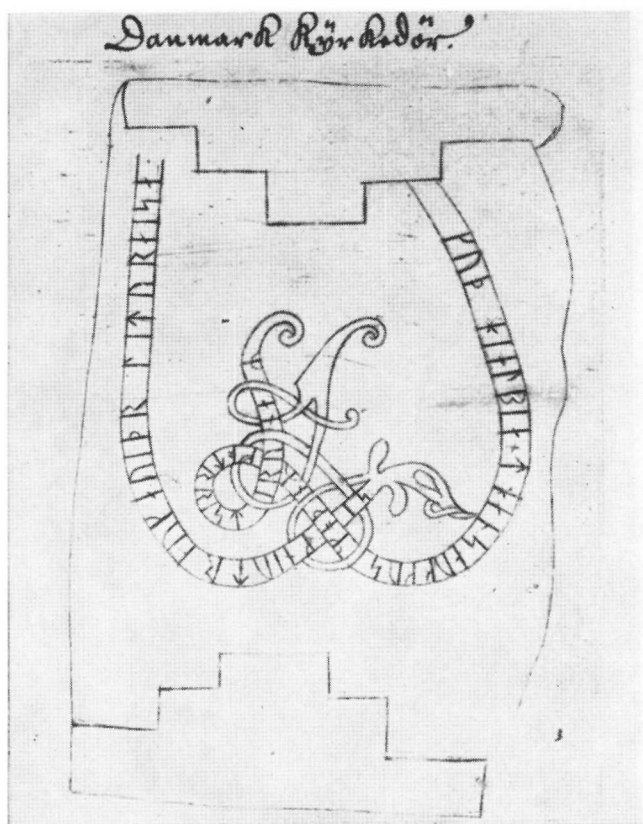

Fig. 25. U 945. Danmarks kyrka. Efter kopparstick av Bureus.

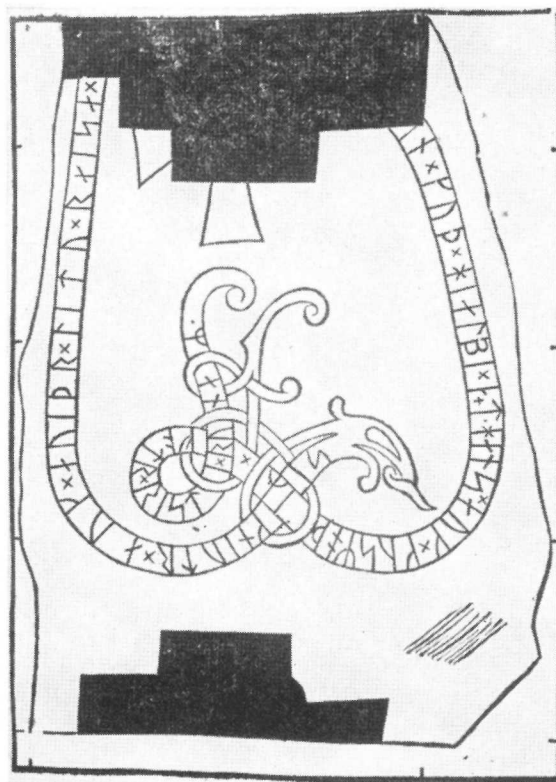

Fig. 26. U 945. Danmarks kyrka. Efter B 410.

av runslingan på stenens h. sida med runorna **kup × hialbi × ant hans × auk ×**. Då man sålunda hade fått så gott som hundra procentig säkerhet för att man här hade att göra med den saknade runstenen, beslöt Riksantikvarien att låta uttaga den ur kyrkväggen. Arbetet utfördes i september 1951 av antikvarien Jansson. Stenen restes på sin nuvarande plats, varvid även det 1889 avkilade stycket fastsattes medelst järndubbar och stenkitt.

Grå, finkornig granit. Höjd 3,10 m., därav över nuvarande markytan 2,20 m., största bredd 1,60 m. Ristningens höjd omkr. 1,70 m., bredd omkr. 1,35 m. Stenytan är på mitten hårt sliten; flerstädes äro ristningslinjerna här nästan utplånade. Upptill och nedtill är däremot ytan väl bevarad och ristningen synnerligen djup och tydlig.

Inskrift:

× **sikniutr** × **auk** × **auþr** × **litu** × **raisa** × **stain** × **at** × **ofaik** × **faþur** × **sin** [×] **kup** × **hialbi** × **ant**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
hans × **auk** × **kus** **moþir** × **fotr** × **risti** × **runar** ×
 60 65 70 75 80 85

Signiutr ok Avidr letu ræisa stæin at Ofæig, faður sinn. Guð hialpi and hans ok Guðs moðir. Fotr risti runar.

»Signjut och Åvid läto resa stenen efter Ofeg, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans ande. Fot ristade runorna.»

Till läsningen: Sk framför 1 **s** är mycket grunt och otydligt. De tre namnen i inskriften äro fullt säkra. 18 **i** är icke stunget. 33, 69 och 74 **o** har formen 𐌛 . I 37 **k** finnes mellan hst och bst en grund och i kanterna ojämn fördjupning, som med all sannolikhet är naturlig. Tvärs över 45 **n** går brottet, och bst är därför skadad. Det följande sk har gått förlorat i ett kraftigt borrhål. 46 **k** är ej stunget. 56 **n** är litet, står inträngt mellan 55 **a** och 57 **t**. Avståndet mellan dessa runor är normalt, varför det icke kan råda något tvivel om att 56 **n** har insatts efteråt av ristaren. Ett säkert och intressant fall av rättelse. Intet sk efter 57 **t**; en grund fördjupning här är säkerligen naturlig. 65 **k** är skadat upptill; hst:s topp är förlorad. Intet sk efter 67 **s**.

Bureus (F a 6): runorna 26—45 saknas; 55—57 **ant.** — Rhezelius (F l 2): Efter 25 **a** finns, vid kanten av pelaren, övre delen av en runa **s**. R. 26—45 saknas; 55—57 **ant.** — B 410: 55 **a** med bst endast på h. sidan av hst. Därefter ett sk +, i stället för 56 **n**. Efter 57 **t** och 86 **r** har sk formen, f. ö. $\times$. 69 **o** har formen 𐌛 , 74 **o** 𐌛 . — Celsius: 44—45 **in.** 55—57 **ant.**: »**n** pusillum interpositum est». Sk efter 61 **s** står »längre ner». 74 **o** 𐌛 . Sk efter 86 **r** +.

Inskriften har varit riktigt tolkad redan av Bureus. Två män ha låtit resa stenen; förmodligen är det två söner, som ha gjort det till minne av sin fader. Om namnet *Signiutr* se U 47. Namnet *Aviðr* är f. ö. icke känt från någon runinskrift. Men det förekommer i medeltida källor »flerstädes» (Lundgren). Det är sannolikt samma namn som runsv. *Agviðr* (**ahuiþr** L 275, 276 Norrby, Morkarla sn); jfr fsv. *Avald* och fvn. *Qgvaldr*; runsv. *Agmundr* (se U 656), fsv. *Agmund*, fvn. *Qgmundr* och fsv. *Amund*. Jfr också namnet *Abiorn* Sm 2. Namn på -*viðr* äro som bekant företrädesvis östnordiska, och till *Aviðr* finns ingen motsvarighet i det norsk-isländska namnförrådet.

Ristningen U 945 har sitt förnämsta intresse däri, att den är utförd av ristaren Fot. Den är ett av de få arbeten, som äro signerade av denne framstående mästare; de övriga äro U 167, 177, 267—268, 464 och 678, vartill torde kunna läggas U 257 och 605. Runstenen i Danmarks kyrka har i sin stil och i runornas former och användning flera för Fot karakteristiska drag. Även om den icke hade varit signerad, skulle man nog tveklöst ha attribuerat den till honom. Fot har utan tvivel varit en mycket produktiv ristare; han torde ha utfört betydligt flera ristningar än dem, som han har försett med sitt namn. Till dessa höra många av Upplands allra vackraste runstenar. Då material av absolut säkra Fot-stenar, där man i detalj kan studera hans teknik och ristningsvanor, är så begränsat, är det synnerligen värdefullt, att Danmark-stenen nu åter har blivit tillgänglig.

Fots verksamhetsområde har, såsom redan v. Friesen har framhållit, varit sydöstra Uppland. Han går knappast längre västerut än Skoklosterlandet. U 945 vittnar emellertid ovedersägligt om att han har utfört arbeten så långt norrut som i Danmarks sn. Det finns därför intet hinder för att tillskriva honom ett par andra arbeten i trakten, U 991 vid Broby, Funbo sn, den till inskriften likalydande U 937, som visserligen är funnen i Uppsala men sannolikt är dithörd från Broby, och U 980 från Gamla Uppsala prästgård, varav numera endast ett fragment är bevarat.

Fot har de vackraste, mest regelbundna formade runorna av alla runristare i Uppland. Med honom når den 16-typiga runraden sin mest harmoniska form som skrift. Den ornamentik, som han använder på Danmark-stenen, enkel men på samma gång smakfull, återfinnes på åtskilliga andra runstenar, om vilka man just med stöd av U 945 (liksom de i mycket liknande U 167 och U 267) är benägen att antaga, att de äro ristade av Fot: Jarlabanke-stenarna U 127, 164, 165, 212 och 261, Täby-stenarna U 133 och 141, Angarn-stenen U 202, Snottsta-gruppen U 329—331 m. fl.